

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Kasdienė mažlietuviškojo kampelio istorija. Pokalbis su Gitanu NAUSĖDA

2013-07-05

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Pokalbiai

AUTORIUS: Astrida Petraitytė

DATA: 2013-07

Kasdienė mažlietuviškojo kampelio istorija. Pokalbis su Gitanu NAUSĖDA

Astrida Petraitytė

Išgirdus, kad spaudai rengiama tarpukariu rašyta „Nidos mokyklos kronika“, ji ir iš vokiečių kalbos verčiama į lietuvių, didžiausią nuostabą sukėlė žinia, kad tai – iš TV ekranų dažnai regimo socialinių mokslų daktaro Gitano Nausėdos rūpestis...

Kai sutarusi interviu, užėjau į SEB pastatą, mane pasitikęs pašnekovas prisipažino: nedažnai jį kalbina žmonės iš tokių leidinių... Galėjau tik atitarti, kad išties nedažnai išgirsti apie finansinės sferos atstovų kultūrinės intencijas...

Su ekonomistu, SEB banko prezidento patarėju **GITANU NAUSĖDA** kalbasi **Astrida Petraitytė**.

Išties buvo netikėta išgirsti ne tik apie Nidos mokyklos kronikos, rašytos tarpukariu, egzistavimą, bet ir apie Jūsų susidomėjimą šia mokyklos istorija... Ar tai atsitiktinė Jūsų „užgaida“?

Žinoma, toks klausimas natūraliai gali kilti. Bet knygų kolekcionavimas yra labai svarbus mano hobis. Mane domina knygos Lietuvos istorine tematika – bet kuria kalba, nuo XVI iki XIX amžiaus.

Įdomu, kokio dydžio Jūsų kolekcija?

Nesu suskaičiavęs, kol kas neturiu ir katalogo. Kaip sako kolekcininkai, jeigu neparengi katalogo, kol knygų turėjai nedaug, paskui laiko sąnaudų pernelyg didelės – tam reiktų specialaus žmogaus.

Nuolat žvalgausi įvairiuose aukcionuose, internetinėse parduotuvėse, kur aptikus dar kokį perliuką. Bet ir suradus ką įdomaus, retai kykla mintis: tai turi būti išleista. 2012

m. pavasariį sudalyvavęs gerai žinomuose Berlyno aukciono namuose Bassenge, įsigijau šią Nidos mokyklos kroniką. Sudomino labai gerai aukciono namų parengtas aprašas, kuriame nurodytas ir autorius, ir kronikos atsiradimo aplinkybės, ir panašiai. Paskaičius tapo aišku: aukcione dalyvausiu, tą kroniką būtinai noriu įsigyti.

Tai rankraštinė kronika?

Taip, rankraštinė, dviejų tomų, įrištų reljefine oda, kronika. Pirmas tomas skirtas daugiau Nidos istorinei apžvalgai iki kronikos rašymo pradžios, t. y. 1923 m. Antrajame tome aprašoma, kas kiekvienais metais reikšmingo vyko Nidoje ir pačioje mokykloje - iki pat 1944 metų, kai atidundėjo karo pabūklai, ir tiek žmonėms, tiek vertybėms teko slėptis nuo viską traiškančių sovietinės armijos batų. Matyt, paskutinę minutę kroniką įsimetė į kelioninį krepšį vienas iš mokytojų.

Pirmasis šios kronikos autorius, jos iniciatorius - Henry's Fuchsas, tuometis Nidos mokyklos mokytojas; jo darbą toliau tęsė mokytojas Schwelnus ir kiti.

O ši kronika - visiškai privati Fuchso iniciatyva ar mokyklos užsakymas?

Tai tarsi mokyklos garbės regalija... Iš prof. Domo Kauno teko išgirsti, kad tuomet Klaipėdos krašte kone oficialiai reikalauta, kad mokyklos turėtų tokias savo veiklos kronikas. Bet juk žinome, kad reikalavimą galima vykdyti formaliai ir galima - įdedant visą savo širdį. Šiuo atveju turime būtent pastarąjį variantą.

Įsigijus „Nidos mokyklos kroniką“, iškart nekilo mintis, kad reiktų galvoti apie knygos išleidimą. Nors tai nebuvo, kaip jūs įvardijote, užgaida, veikiau - dar vienas vertingas objektas mano kolekcijoje. Labai džiaugiausi įsigijęs, nes rankraščiai mūsų, kolekcininkų, kelyje pasitaiko nedažnai. Beveik galima garantuoti, kad tai - vienetinis egzempliorius. Vokiečių kalba kalbu senokai, 1990-1992 m. rašiau daktaro disertaciją Manheime, tad šią kroniką pastudijavau - tuomet suvokiau: informacija pernelyg vertinga, kad ją galėčiau paslėpti po devyniais užraktais savo knygų lentynoje, šį rankraštį reikia išleisti. Susisiekiu su pripažintais Mažosios Lietuvos žinovais - prof. D. Kaunu, doc. Silva Pocyte, doc. Nijole Strakauskaite iš Klaipėdos universiteto, kuri, beje, parašė įžanginį knygos straipsnį. Jų nuomonė buvo vienareikšmė - tai labai vertingas šaltinis, kokių nedaug beišlikę: masiškas vietinių gyventojų traukimas karo pabaigoje, privačių ir viešųjų įstaigų bibliotekų siaubimas išblaškė ir jose saugotą archyvinę medžiagą. Tada jau teko sukti galvą dėl leidybos reikalų, tokios patirties neturėjau. Mano, kaip ekonomisto, pirmoji, nors, tikiuosi, ne paskutinė, knyga - disertacijos medžiaga - išėjo 1994 m. Gavęs tuomečio Atvirosios Lietuvos fondo paramą, galėjau pačia leidyba pernelyg nesirūpinti. Ir štai praėjus kone 20 metų, sumaniau leisti antrą knygą, nors šįkart ne aš esu jos autorius. Laimei, susipažinau su Vilija Gerulaitiene [germanistė, parengusi ir išvertusi T. Lepnerio „Prūsų lietuvių“ - A. P.], ją vadinu gerąja šio projekto fėja, leidybinės patirties turinčia gerokai daugiau nei aš. Pirmiausia rankraštinį tekstą reikėjo transkribuoti, t. y. paversti skaitmeniniu, o tai nebuvo taip paprasta - vietomis sunkiai įskaitoma; bet Vilija puikiai su šia užduotimi susidorėjo. Tada jau darbo ėmėsi knygos maketuotojas, vizualinę koncepciją sukūrė puiki knygos dailininkė Sigutė Chlebinskaitė... Vokiškosios (originaliosios) knygos versijos parengimo darbai, galima sakyti, baigti, knygos turėtume sulaukti šį mėnesį, t. y. liepą. Rugsėjo 1 d. ketiname pristatyti knygą visuomenei Thomo Manno memorialiniame muziejuje Nidoje, tad kviečiame į šį renginį visus, besidominčius to krašto istorija.

O kuri leidykla leidžia?

Apsieiname be leidyklos – tiesiogiai dirbame su spaustuve, knygą veikiausiai leis „Petro ofsetas“.

Iš pradžių mąstėme apie dvikalbę knygą – vokiečių ir lietuvių kalba, bet tai būtų ilgokai užtrukę, tad nutarėme pirmiausia išleisti originaliąją versiją. Bet lygiagrečiai tekstas verčiamas ir į lietuvių kalbą. Manau, knyga bus įdomi Lietuvos skaitytojams – juk kalbama apie mūsų visų mylimą Nidą bei Kuršių neriją!

Regis, esate gimęs Klaipėdoje – ar tas kraštas, jo istorija jus domina, ar esate tėvų ir senelių linija su juo susijęs?

Taip, aš esu gimęs Klaipėdoje, tėvai irgi iš tų kraštų – mama iš Lazdininkų kaimo Kretingos rajone, tėvukas – iš Būdviečių kaimo Tauragės rajone. Galima sakyti, esu žemaitis, nors pažemaičiuoti galiu tik dirbtinai ir nelabai įtaigiai...

Aš, pavyzdžiui, labai pykstu, kai Klaipėdos kraštą kas nors pavadina Žemaitija, o patys Klaipėdos krašto žmonės save įvardija žemaičiais...

Ko gero, jūs teisi – to krašto istorija tikrai itin sudėtinga ir savita, kad ją būtų galima tapatinti su Žemaitija. (Tik nei Kretingos, nei Tauragės rajonai, iš kurių kilę mano tėvai, jam nepriklausė.)

O Mažosios Lietuvos tematika, kaip atskira kolekcionavimo šaka, man yra labai svarbi, ir nenustebsiu, jeigu kada nors virs pagrindine. Esu įsigijęs nemažai Prūsijos ir Mažosios Lietuvos istorinių monografijų ir šaltinių, pavyzdžiui, surinkau beveik visus garsiojo XVII a. istoriko Christoforo Hartknocho darbus, turiu 1595 m. Karaliaučiuje išleistą Kasparo Hennenbergerio Didžiojo Prūsijos žemėlapiu istorinį aprašymą. Kaip jau minėjau, Rytprūsių tematika mano kolekcijoje jau ima lenkti lituanistiką. Taip atsitiko ne tik todėl, kad šis regionas emociškai man artimas, bet ir dėl pragmatiškos priežasties – knygų Mažosios Lietuvos tema į kolekcininko tinklus patenka daugiau. Suprantama, Klaipėdos ar Nidos vardas, pasitaikęs senuosiuose istorijos raštuose, iškart patraukia mano akį.

Kuo iš savo knygų kolekcijos dar pasidžiaugtumėte?

Turiu nemažai polonistikos, taip pat ir senos, vertingos. Kiekvienas Lietuvos istorijos leidinius kolekcionuojantis žmogus pasakys, kad sudėtinga atskirti Lietuvos ir Lenkijos istorijos tėkmę – net iki Liublino unijos, o po jos tai tampa visiškai neįmanoma. Ir knygos nuo XVII a. daugiausia rašytos apie bendrą Lenkijos ir Lietuvos istoriją, tam tikra išimtimi būtų galima laikyti tik A. Kojelavičiaus-Vijūko veikalą, skirtą specialiai Lietuvai. Galiu pasidžiaugti savo laiku įsigijęs itin retą B. Paprockio 1578 m. kilmingųjų Lenkijos – Lietuvos asmenų herbyną, klaipėdiško Mato Pretorijaus istorinio lingvistinio veikalo „Orbis Gothicus“ keturias dalis, išleistas Olyvoje 1688–1691 m. Tuo metu M. Pretorijus jau buvo oficialus Lenkijos karaliaus J. Sobieskio istoriografas.

Kaip minėjau, rankraščių kolekcijoje nedaug, bet neseniai pavyko įsigyti ir XVIII a. pradžios rankraštinę knygą – tai Prūsijos valdžios sudarytas Mažosios Lietuvos apskričių valstybės turto, žemės ir kitų objektų nuomos, valdžios pareigūnų sąrašas, o šis konkretus tomas skirtas būtent Gumbinės apskrčiai, kurioje didelę gyventojų dalį sudarė lietuviai, tad čia galima rasti mums įdomių, manau, ir mokslininkams vertingų duomenų. Teko girdėti, kad mūsų istorikai dėl šios informacijos vyksta į Berlyną.

Manau, išties visi galime džiaugtis, kad rankraštinę „Nidos mokyklos kroniką“ ryžotės

išleisti. Įdomu, kas patraukė jūsų dėmesį ją vartant, skaitant? Kuo įdomus tas Nidos mokyklos gyvenimas?

Svarbiausia, kad ši kronika, nors ir skirta mokyklos įvykiams, neišvengiamai aprėpė bendrąjį Nidos gyvenimą. Kartais net sunku nubrėžti skiriamąją ribą, kur baigiasi mokyklos kronika ir prasideda miestelio. Mokiniai buvo daugiausia žvejų vaikai, tad regime ir šios specifinės gyvenvietės šiokiadienius, rūpesčius, nuolatinę kaitą sudėtingomis politinėmis aplinkybėmis. Knyga turėtų sudominti daugelį žmonių, juk čia pateikiama tikroji, gyvoji Nidos istorija. Archyvinių šaltinių, kurie atspindėtų kasdienį miestelio gyvenimą, beveik neišlikę. Taip, turime istorinių monografijų, kuriose užfiksuoti svarbiausi to krašto, taip pat ir Nidos istoriniai įvykiai, bet čia istorija bylojama vietinių, tuo metų gyvenusių žmonių žvilgsniu ir žodžiu.

O pagrindinis šios kronikos autorius Henry's Fuchsas – įdomi, visapusiškai išsilavinusi asmenybė. Jis domėjosi ir botanika, buvo surinkęs nemažai augalų eksponatų – jau po karo, pasitraukęs į Vokietiją, išleido Getingeno apylinkių augalijos sąrašą, kuris buvo specialistų labai vertinamas. Reiškėsi pokario periodiniuose leidiniuose kaip mitologijos, folkloro straipsnių autorius ir net kaip poetas.

Šioje „Nidos mokyklos kronikoje“ jis kvalifikuotai ir pakankamai objektyviai atspindėjo tuometį gyvenimą.

Kronikos vertę didina iliustracijos, jų yra keliasdešimt – daugiausia nuotraukos (kai kurios iš jų, manau, yra vieninteliai egzemplioriai), bet taip pat piešiniai, ranka paišytas planas ir t. t. Mūsų sumanymas buvo kronikoje esančias iliustracijas papildyti dar keliomis dešimtimis nuotraukų, daugiausia iš *Bildarchiv Ostpreussen* duomenų bazės. Aktyviai ir nuoširdžiai padedant Prūsijos istorinės draugijos (Altertumsgesellschaft PRUSSIA) pirmininkui, senajam nidiškiui Hansui-Jorgui Froese'ui, gavome leidimą pasinaudoti jų ir paties p. Froese's turimų to krašto nuotraukų skaitmeninėmis versijomis. Tad knygos gale atskirai bus pateiktas dar pluoštelis labai retų Nidos, Pervalkos fotografijų, kuriose pamatysime ne tik bendruosius vaizdus, įdomesnius pastatus, bet ir vietos žmones, tarp jų ir mokyklos mokinius. Beje, keletyje nuotraukų iš paties Froese's kolekcijos pamatysime ir mokytojo Henry'o Fuchso gimtadienio proga išpuoštą klasę... Jaudinantis išpūdis, kai matai iš fotografijų žvelgiančius mokinukus, kurie minimi kronikoje... Tad manau, įdomu turėtų būti tiek atsiversiantiems vokiškąjį, tiek ir lietuviškąjį leidinį.

Kronika pradėta rašyti vos Klaipėdos kraštą – ir Neringą – prijungus autonomijos teisėmis prie Lietuvos... Įdomu, ar išryškėja kokie politiniai motyvai, priekaištai lietuviškajai valdžiai ir pan.?

Yra ir politinių motyvų. Reikia paminėti, kad pats H. Fuchsas patyrė nemalonumų iš Lietuvos valdžios. 1936 m. teisme jam buvo pareikšta keletas kaltinimų – per dešimtmetį jis taip ir neišmokęs gerai lietuvių kalbos, mokykloje prezidento Smetonos portretas kabas nepakankamai pagarbiai (vestibiulyje ar pan.), mokytojas padaręs įrašą ranka Vydūno istorijos knygoje, kad lietuviai ir prūsai priklausą tai pačiai aiščiai atšakai... Remiantis šiais diskutuotiniais kaltinimais, mokytojas Fuchsas buvo nuteistas kalėti pusei metų. Negalima nutylėti, kad 1939-aisiais, kai Vokietija atsiėmė Klaipėdos kraštą, daugelis nidiškių šį prijungimą priėmė palankiai. Pats Henry's Fuchsas, paleistas iš įkalinimo, į Nidą negrižo, įsikūrė Klaipėdoje, jo ryšiai su Neringa kaip ir nutrūko.

Vis dėlto šioje kronikoje politiniai motyvai nėra ryškūs – Fuchsas ją pirmiausia rašė kaip kultūrininkas ir istorikas. Retkarčiais užsimenama apie tam tikrus

nesusipratimus, tačiau jie vargu ar laikytini principiniais ir juo labiau ideologiniais. Tarp kitko, įdomi kronikoje užfiksuota detalė (turint omenyje kartais išsakomas mintis, kad Kuršių nerijoje, kaip ir visame Klaipėdos krašte, garbintas Adolfas Hitleris): 1934 m. Nidoje pasirodžius nacionalsocialistų agitatoriams, nė vienas nidiškis į šią partiją stoti nesusigundė. Vietiniai žmonės buvo gana apolitiški, pirmiausia jautėsi savo tėviškės patriotai, jiems rūpėjo kasdieniai darbai, o ne geopolitinės priešpriešos.

Dar galime prisiminti, kad Henry's Fuchsas buvo vienas iš Kuršių nerijos muziejaus steigėjų – muziejus įkurtas 1933-iaisiais. Taigi šiemet pažymime du su H. Fuchso vardu susijusius jubiliejus – „Nidos mokyklos kronikos“ 90-metį ir Neringos istorijos muziejaus 80-metį. Pažymėdami šias sukaktis, stengsimės suspėti išleisti ne tik vokiškąją kronikos variantą, bet ir jo vertimą į lietuvių kalbą

Manau, išsamiai atsakiau į jūsų klausimą, ar tai mano užgaida. Man tai buvo tartum imperatyvus balsas iš aukščiau: privalai išleisti šią knygą – nesvarbu, kiek energijos ar lėšų tai pareikalautų. Bent jau pradiniam etape norėjome išsiversti be valstybės paramos – leidžiant knygą dalyvauja keletas institucijų, kurios paminėtos specialiam garbės puslapyje. Kartkartėmis mane apimdavo dvejonės – ko aš leidausi į tą avantiūrą, ar negaliu sau ramiai gyventi... Bet kai pamatai gimstančią knygą, jos įgaunamą gražų pavidalą ir kai turi vilčių – ji bus skaitoma, visi tie vargeliai atsiperka su kaupu.

Dėkoju už pokalbį. Manau, ši knyga bus graži dovana visai kultūrinei bendruomenei.

